
ORGANIZACIJA TURSKE VLASTI U CRNOJ GORI

Hamdija Šarkinović

At the end of the fifteenth century Montenegro became a vassal state of the Ottoman Empire. The Turks have established a timar system with three timars. The timar system didn't last for long due to people's inability to pay taxes, so in 1513 the entire population was exempt from taxation having to pay only symbolical tax which made Montenegro a separate administrative unit. Later, Montenegro was declared a separate Sanjak headed by a sanjakkbey Skanderbeg Crnojević until 1530, when after his death it was annexed to the Scodra Sanjak. After the abolition of the independent sanjak, Montenegro kept the greatest degree of autonomy within the Ottoman Empire.

Crna Gora je od 1481. postala je vazalna država Osmanskog carstva, a 1496. godine postala njegov sastavni dio, čime je nestala država Crnojevića, posljednja hrišćanska država na Balkanu i pripojena Skadarskom sandžakatu 1499. godine, kada je i formalno izgubila status posebne oblasti. Turci su u skladu sa tadašnjim zakonima uspostavili timarski sistem, pri čemu je stanovništvo plaćalo razne poreze, a jedan mali dio stanovništva zadržao status slobodnih stočara – filurdžija.

Položaj Crnogorske pravoslavne crkve je ostao nepromijenjen, jer je Cetinjska mitropolija zadržala unutrašnju autonomiju

i posjede koje je imala, kao i slobodu vjerskog djelovanja, pri čemu je turska vlast štitila njena imovinska prava. Zbog nemogućnosti plaćanja poreza Crnogoraca, ušura (desetine) i ispenče (lični porez), 1513. godine, ukinut je timarski sistem i čitavo stanovništvo proglašeno filurdžijama, čime je Crna Gora postala carski has.

Crna Gora je 1513. godine postala samostalni sandžak, sa Skender-begom Crnojevića, sinom Ivana Crnojevića, koji je primio islam. Crnoj Gori je pripojena oblast Grblja, sa sjedištem u Žabljaku Crnojevića. Nakon smrti Skender-bega 1530. godine, ukinut je crnogorski sandžak i pripojen Skadarskom sandžaku. Crnogorci dobivaju od sultana i poslije nestanka crnogorskog sandžaka niz povlastica, čime stiču poseban status – autonomiju, a jedina im je obaveza bila da čuvaju granicu prema Mletačkoj republici.

Crnogorci su imali i sudsku autonomiju u sporovima koji su se odnosili na njihove unutrašnje odnose. Istovjetan status pod osmanskom vlašću su imali i stanovnici ostalih crnogorskih oblasti, koji su prije 1496. godine pripojeni Osmanskoj imperiji – Gornje Polimlje 1455, koje je bilo u sastavu Prizrenskog, Pećkog i Skadarskog sandžakata, djelovi Onogošta 1465. godine, Gornje i Donje Morače, 1469. godine, Durmitorskog i Pivskog kraja, Potarja, koji su ušli u sastav Hercegovačkog sandžaka.

Katunska organizacija u Crnoj Gori u XV vijeku je odigrala značajnu ulogu u procesu ojačanja patrijarhalnog oblika života na selu i imala prvenstvenu ulogu prilikom nastajanja crnogorskih plemena na teritoriji sadašnje teritorije Crne Gore i mogla se odžati odbrambenom snagom plemena. Od imena katuna nastaju i imena plemena u Crnoj Gori u XV vijeku – Bjelopavlići, Drobnjaci, Banjani, Pješivci, Čeklići.

I Uređenje saraja

Uređenje vlasti kod Osmanlija se zasniva na principu *elest bezmi*, što podrazumijeva da ljudi mogu biti apsolutno pokorni samo Bogu, a svakom drugom samo uslovno, što znači da su vladari smatrali da im je vlast podario bog, a pravnici su ga tumačili da vlast pripada ljudima, kao božjim namjesnicima na zemlji, da narod prenosi vlast na vladara (*biat*), da je vladar obavezan da poštuje određene uslove, a prije svega pravdu, a uz ferman¹ koji se odnosi na ustoličenje unijeli su rečenicu da je „vladavina njima dodijeljena Allahovom voljom“. Osmanski vladari, njih trideset i šest potiču od ogranka Kaji (*Kayi*) iz plemena Oguza. Sultani su svoje naredbe i volju izražavali u dokumentima *hat-ihumajun* (hatt-t humanyum), koje je ispisivao sultan svojom rukom, *biti*, *berat*, *irade*, *ahd-name* i *eman name*, koje je izdavao Sultanov divan u sultanovo ime.

Sva svjetovna i duhovna uprava se obavljala u ime sultana, gdje su za svjetovnu upravu sultani davali punomoćje velikim vezirima, a za vjersku upravu punomoćje su imali kazaskeri, a zatim šejhulislami, a njihovo imenovanje je vršio sultan. No, i sultani su imali ograničenja, prvenstveno kroz šerijatsko-pravna načela, kao i stari zakoni koji su sadržavali običajno pravo.

U Edirni su se nalazila dva saraja, stari i novi, kao i u Istanbulu. Dvorac osmanskih vladara je bio Saraj Topkapi, puna četiri vijeka. U Topkapi se nalazio sultanski harem, sultanova majka, sultanove žene, sultanije i prinčevi.

¹ Ferman (feman) – sultanova pisana naredba koja u zaglavlju nosi njegov znak, turgu.

II Uređenje centralne vlasti

1. Uopšte o uređenju centralne vlasti

Centralna institucija je bila Sultanov divan, gdje su se donosili zaključci, koji su sultanovom odlukom postajale odluke, jer su svi upravni, pravni i politički i ekonomski predmeti, koji su se ticali Osmanske države i međudržavne veze razmatrani u kancelarijama koje su bile vezane za Sultanov divan. Uprava je donosila brze, efikasne i izvršne odluke, kazne su sprovedene efikasno, veza između institucija je efikasno funkcionisala, a upravni aparat je bio sastavljen od obrazovanih i sposobnih ljudi. Kao najuticajniji organ centralne birokratije postao je simbol uspjeha i upravljanja, nastao za vrijeme Orhana Gazije, a pravu formu dobio za vrijeme Murata I.² Sultanov divan je zasjedao svaki dan i sjednicama je predsjedavao sultan, da bi za vrijeme Mehmeta Fatiha predsjedavanje Divanom prepustio velikom veziru. Sjednice Divana (*divanhane*) su se održavale u sarajima Bursi, Edirni i Topkapi. Sjednicama su prisustvovali stalni članovi Divana: erkan- i erba, a – veziri, *kazakeri*, *defterdari* i *našandžija*, sekretari (*teskeredžije*) i pisari, koji su bili pod nadzorom *reisikutaba*.

Od strana u sporu su se sakupljale pritužbe, da bi kapidžije i čauši dovodili na Sultanov divan stranke u sporu. Veliki vezir je vodio predmete koji su se odnosili na upravu i *timarski sistem*, *kazaker* je vodio vjerske i šerijatske – pravne predmete, a *defterdar* finansijske predmete. U nekim situacijama, članovi Divana su neke predmete prenosili na sudnicu ili na divane koje su oni održavali.

² Sultan Murat I je došao na prijesto 1362. godine, nakon smrti Orhana Gazije, i vladao je do 1389. godine.

Sudski sporovi i donošenje odluka su se rješavali brzo, kazne izvršavane bez odlaganja. Dešavalo se da izrečenu kaznu na Divanu, nakon sultanove potvrde izvrše dvorski dželati ispred dželatske česme nedaleko od mjesta zasijedanja Divana.

Nadležnost Sultanskog divana su: obezbjeđenje sigurnosti i mira svim podanicima Osmanske države, muslimanima i nemuslimanima; obezbjeđivanje reda u odnosu između raje i spahija (feudalaca), održavanje ravnoteže u odnosu između centra i pokrajina; imenovanje odgovarajuće ličnosti za beglerbegove i sandžak-begove, spoljnu politiku i ekonomsko-finansijski poslovi.

U pogledu pravnih nadležnosti Sultanski divan je izdavao odredbe običajnog prava; donosio presudu u civilnim i vojnim sudskim sporovima; vodio sudski proces u slučaju kad je spor prethodno bio na sudu, na vijeću u pokrajini (*ayalet divani*) pa se nakon toga jedna od strana obratila Sultanovom divanu. Nadalje, Divan je odlučivao o prenošenju nekog spora na odgovarajući sud, izvršavao presude koje su izrečene na suđenju i vodio deftere za sve dopise koji su se vodili na kraju suđenja

2. Članovi Sultanovog divana

Veliki veziri (Sadrazam) su se birali iz reda učenjaka, pa je porodica Čandarli dala četiri velika vezira, a kasnije i putem devširme.³ Veliki vezir je bio zastupnik sultana u svim poslovima i u protokolu je njegovo mjesto ispred svih drugih, u uspostavljanju poretka u državi, izvršenju smrtne kazne, u saslušavanju u sporovima, osvete pritvaranja, smjenjivanju sa dužnosti, političkih kazni, provođenju šerijatskog i običajnog

³ Poznati veziri su Kemankeš Kara-Mustafa-paša, Fazil Ahmed-paša, iz 17. vijeka i Šehid Ali-paša, Nevšehirli Ibrahim-paša, Kodža Ragib-paša i Halil Hamid-paša iz 18. vijeka.

prava, suzbijanju nasilja, postavljanju službenika u pokrajinama, sandžacima, timarima, zadužbinama, imenovanju imama i hatiba. Najkraće, veliki vezir je postavljao sve službenike u svim službama.⁴

Drugi po značaju divan poslije sultanovog je bio poslijepodnevni divan (ikindi divan), kojeg je održavao veliki vezir u svojoj rezidenciji, koji je bio otvoren za svakog, gdje je narod slobodno mogao iznositi pritužbe i molbe, i uglavnom se odlučivalo u predmetima *timara*.

Divan petkom (*Cuma divani*) se održavao petkom ujutro, a na njemu su se razmatrali predmeti šerijatskog prava.

III Uređenje u pokrajinama

1. Uopšte o uređenju u pokrajinama

Jedna od osnovnih karakteristika osmanske tradicije bila je praksa da se u osvojenim mjestima imenuju kadije kao predstavnici pravosuđa i begovi (odnosno subaše), kao predstavnici izvršne vlasti, koja je bila osnov uprave u pokrajinama. Centralistička upravna struktura koju je započeo Bajazit Jildirimon unaprijeđena je za vrijeme Mehmeda Fatiha, koji je povezo pokrajine sa centrom. U upravnoj podjeli najveća jedinica je bila *ejalet*, druga po veličini je bila *sandžak*, zatim *kaza*, *nahija*, pa *selo*.

Predstavnici vlasti u pokrajinama su se dijelili na predstavnike izvršne vlasti i predstavnike pravosuđa. Predstavnici prve grupe su bili *beglerbeg*, *sandžakbeg*, *subaša*, *čehaja*, *muteselim*, *muhasil*, *mutasarif*, *ajan*, *vojvoda*, *dizdar*, *derbendđija*, *jasakđija*, *kođabađa*, *čobandžija*. Drugoj su grupi pripadali *kadija*, *muftija*, *naib*, *kajmakam*, *nakibulešraf*, *muderis*, *imam*, *hatib*, *vaiz*.⁵

⁴ Tevki Kanunnamesi, str. 498.

⁵ *Historija Osmanske države i civilizacije*, Irica i Orjentalni institut Sarajevo, Sarajevo, 2004, str.270.

2. Ejalet i beglerbeg

Najveća administrativna i vojna jedinica je bio ejalet, na čelu sa *beglerbegom*. Prvo je obrazovan Rumelijski elajet, koji je povjeren na upravu Lili Šahin-paši, kao prvom beglerbegu, a u Anadoliji je sultan Bajazit imenovao za beglerbega Timurtaš-pašu. Broj ejaleta je rastao, da bi za vrijeme Murata III bilo 25 ejaleta, među kojim i Bosna, a razlozi za formiranje novih elajeta su vojni, upravni i politički. Elajeti su se dijelili na dvije grupe, *timarske* i *salijanske*, što znači da su prvi bili uključeni u timarski sistem, dok su drugi imali obavezu da predaju godišnji porez (*solyane*).

Najveći organ u ejaletu je bio divan (*eyalet divani*), na čelu sa beglerbegom, kao savjetodavno tijelo, koji se okupljao u beglerbegovoj kući, koji je po strukturi bio kao Divan sultana. Članovi Divana su bili *defterdar blagajne*, *defterdar timara*, koji je vodio brigu o timarskim poslovima, *kadija* ejaleta koji je vodio šerijatsko-pravne poslove, *sekretar divana* (*divan efendis*), *tezkerdžija*, *čauši*, *muhziri*, *ruznamedžija* i *pisari*.⁶ Divan je bio otvoren za želje i pritužbe naroda, a najviše je razmatrao pismene molbe i žalbe koje je narod podnosio i vršena su salušanja koja su se uglavnom odnosila na pitanje *timara*. Ukoliko nijesu bili zadovoljni odlukom divana u ejaletu, svoje pritužbe bi prosljeđivali Sultanovom divanu.

Beglerbeg je u početku osmanske države bio komandant sa širokim vojnim ovlašćenjima, da bi u kasnijem periodu, kada su formirani ejaleti vršio i upravne nadležnosti, tako da se u XV vijeku naziv beglerbeg, posebno beglerbeg Rumelije, smatrao i vojnim i upravnim zvanjem.⁷ U Tevkii Kanunnamesi nadležnosti beglerbega su bile: pružanje zaštite raji, osiguranje reda u

⁶ Isto, str. 274.

⁷ Fatih Kanunamesi, str. 34.

vojsci, suzbijanje razbojništva, upravljanje ejaletom, učestvovanje u vojnim pohodima. Sandžakbegovi, kadije i drugi upravitelji u ejaletu podređeni su beglerbegu. Ako je jedan beglerbeg u rangu vezira, njemu su potčinjeni beglerbegovi, odnosno upravitelji susjednih pokrajina.⁸ Jedna od najznačajnijih nadležnosti beglerbega je i dodjeljivanje timara, pa kako je beglerbeg bio namjesnik sultana, u svom ejaletu je bio poglavar svih vlasnika timara i svih vojnika, on je sa svojim divanom najviše radio na dodjeli timara i rješavanju sporova. Takođe, beglerbeg je bio zadužen za sigurnost u ejaletu. Svaki pojedinac koji je smatrao da mu je učinjena nepravda imao je pravo da beglerbegu ili divanu podnese pritužbu, bilo pojedinačno ili grupno. Strane u sporu su mogle biti sudski procesuirane, ali je postojala vrlo tanana ravnoteža između beglerbega kao predstavnika izvršne vlasti i kadije, muftije i učenjaka kao predstavnika pravosuđa.⁹

3. Sandžak i sandžakbeg

Važni simboli vlasti u Turskoj su bili bubanj i zastava (*tabl u alem* ili *davul ve sancak*). U mjestima koja su osvajana u Rumeliji obrazovala se osnovna vojna i administrativna jedinica sandžak. Sandžak u kojem je živio beglerbeg nazivao se pašin sandžak. Podjela ejaleta na sandžake nije bila stalna, i vremenom su mijenjali granice, pa je ove promjene teško pratiti. Tako je u periodu do kraja XII vijeka bilo 32 ejaleta i oko 500 sandžaka, a krajem XIX vijeka 25 ejaleta i oko 290 sandžaka.

Sandžakbeg je bio zadužen za obezbjeđenje mira i sigurnosti u sandžaku, kažnjavanje prestupnika, dodjeljivanje timara, obezbjeđivanje pravednog ponašanja u skladu sa zakonom između

⁸ Tevkii, *Kanunname*, MTM, III, 1331, str. 527-528.

⁹ U doba sultana Sulejmana Ibrahim-paša je bio veliki vezir i beglerbeg Rumelije.

spahije i raje, održavanje ravnoteže i skladan rad predstavnika izvršne vlasti u sandžaku: *subaše, alajbega, dizdara, čeribaša, spahija*. Učestvovao je u ratnim pohodima sa drugim upraviteljima iz ejaleta. Mandat sandžakbega je godina, a najviše tri godine.

4. Gradovi

Gradovi su predstavljali oslonac u osmanskoj državi i u njima je bilo sjedište organa državne vlasti u kojima se odvijao čitav prosvjetni i kulturni život, jer se po islamskom shvatanju središte vjerske, naučne i kulturne ideologije islamskog društva nalazi u gradovima, pri čemu se država posebno angažovala oko njihovog razvoja. Pored navedenog, država se starala o izgradnji i održavanju puteva, mostova, nasipa i karavanisanja, što znači – stvarala je uslove za razvoj trgovine. Izgradnja ostalih objekata je bila prepuštena pojedincima koji su osnivanjem vakufa uticali na razvoj grada, a oni su bili namjesnici provincija, vojni komandanti, funkcioneri osmanske vlasti, bogati trgovci i zanatlije. Ova naselja su bila utvrđena i otvorena mjesta.

Utvrđena mjesta su bila *palanke* (manje utvrđenje izgrađeno od slabog materijala) koje su podizane na putevima radi obezbjeđenja saobraćaja, *hisari* (grad-tvrđava), manje utvrđenje rađeno od čvrstog materijala i *kale* (tvrđava, građena od tvrdog materijala sa kulama i opasana bedemima). Otvorena gradska naselja su bila *varoš, kasaba i šeher*. Varoš je naselje gradskog tipa, koje je isključivo ili pretežno naseljeno hrišćanima, koje bi postalo kasaba prilikom prelaska stanovništva na islam. Kasaba je otvoreno muslimansko naselje, čije se stanovništvo pretežno ili isključivo bavi gradskom privredom, zanatstvom i trgovinom, i potrebno je da ispunjava uslove: stalno nastanjeno muslimansko stanovništvo, džamija i čaršija i sedmični Pazar.¹⁰ Šeher je

¹⁰ Dr Enes Peledija-Dr Behija Zlatar, *Pljevlja i okolina u prvim stoljećima Osmansko-Turske vlasti*, Pljevlja, 1988, str. 9-10.

veće otvoreno gradsko naselje, naseljeno isključivo ili pretežno muslimanskim stanovništvom sa više džamija i više ustanova. Na Balkanu je najpoznatije bilo Sarajevo, koje se razvilo iz kasabe.¹¹

5. Drugi službenici u upravi

Muteselim (Mutesellim) je zastupnik beglerbega i sandžakbega dok su oni za vrijeme vojnog pohoda ili iz bilo kakvih razloga odsustvovali, koji je u administrativnoj jedinici prikupljao poreze koji pripadaju državi i obavljao poslove upravljanja. Beg je preko svoga *čehaje* predlagao središnjoj upravi osobu koju imenuje meteselimom.

Muhasil (Muhassil) je osoba koja sakuplja porez i osoba koja vrši određene upravne nadležnosti. Na dužnost muhasila, kao i muteselima su imenovani članovi uglednih porodica.

Ajani (Ayan) - „viđene osobe“ su birani od naroda kome su bili nadležni, da u gradovima i kasabama posreduju između države i građana, pri čemu su u XVIII vijeku imenovani za upravitelje umjesto da budu imenovani iz centralne uprave. Nadležnost ajana je bila: prikupljanje poreza u svojoj pokrajini, određivanje cijena, upravljanje zadužbinama (*vakufima*), smjenjivali su nesposobne službenike, prenosili narodu saopštenja od centralnih vlasti.

Službenici koji su posredovali između nemuslimana i države nazivali su se *kodžabaša* i *čorbadžija*, koji su slični ajanima jer ih je birao narod iz reda poznatih familija.

Dizdar je pripadao vojnoj klasi i vodio brigu o utvrđenju i bio komandat jedinica koje su se nalazile u utvrđenju i bile odgovorne za odbranu grada. *Kethudajeri* je bio vojni službenik, zapovjednik i komandant konjičkih trupa *kapikulu*.

¹¹ Isto, str. 10.

6. Sistem kadiluka

Kadiluk, također **kaza** (tur. *kadıhk* od *kadı*: sudija, prema arap. *qada*: suditi), je sudsko i upravno područje, kotar. Više nahija sačinjavalo je kadiluk, a više kadiluka sandžak. Na čelu kadiluka stajali su kajmekan (u upravnom), kadija (u sudskom) i muselim (u izvršnom) pogledu.

U novoosvojenim krajevima imenovan je po jedan *kadija*, kao predstavnik pravosuđa, pa se jedan kraj smatrao osvojenim i doveden pod osmansku upravu kada je imao svoga *kadiju* i svog *subašu*.¹² O imenovanju kadija se odlučivalo na Sulatanovom divanu. Na čelu kadiluka se nalazio kadija

7. Sudstvo

Sve vrste sporova od početka nastanka Osmanske države su vršili šerijatski sudovi. Sporove je sudio sudija pojedinac, a zabilježeno je da je pojedine sporove sudilo vijeće sudija.¹³ Sudije su u radu bile samostalne i nezavisne od lokalnih upravitelja. Odnos između beglerbega ili sandžakbega je bio takav da nije bilo podređenog, niti nadređenog, što je garantovalo sudovima nezavisnost. Dužnost predstavnika uprave je da optuženog dovede na sud kako bi mu se sudilo, i da izvrši presudu koja mu se izrekne. Pored obavljanja sudijske funkcije kadije su obavljale i određene upravne poslove, npr. vršili su i notarske poslove. Kadije su vodile sporove i odlučivale po šerijatskom pravu i običajnom pravu.

¹² Halil Inalcik, *The Ottoman Empire, The Classical Age, 1300-1600*, London 1973.

¹³ Emile Tyan, *L'histoire de L'organisation Judiciaire en Pays d'Islam*. Paris 1960, str. 212-213.

8. Nemuslimani

Nemuslimani su u osmanskom pravu imali poseban status u pogledu propisa koji su se na njih odnosili i sudova koji su za njih bili nadležni. Naime, u islamskom pravu svi građani podliježu istom principu, to je podaništvo jednoj državi, tj. da se na svakog građanina primjenjuje islamsko pravo, i iste odredbe se odnose na muslimane i na nemuslimane. Međutim, u osmanskoj državi su uspostavljeni sudovi za nemuslimane koji su građani države (*zimije*) i za nemuslimane koji imaju privremeni boravak (*mustemeni*), pa je i njihov pravni status bio različit.

Kada jedna zemlja bude pokorena od strane islamske države, građani nemuslimani mogu napustiti zemlju i otići da žive u drugoj državi ili napraviti sporazum sa islamskom državom i nastaviti da žive u njoj, u skladu sa principima navedenim u sporazumu. Ovaj sporazum između islamske države i njenih građana nemuslimana naziva se *zimmet*, a njeni građani *zimmije* (*zimmi*). Sporazumom se zimmije obavezuju da poštuju odredbe islamskog prava i da se ne uzimaju u vojsku, a da kao nadoknadu za to plaćaju porez koji se naziva džizija. Islamska država se obavezuje da će štiti život i imetak zimmije i da će dozvoliti slobodu vjere. Prema ajetima u Kuranu u surama Bakara (2/256) i Jonus (10/99) i prema Poslanikovom ispunjavanju ovih kuranskih naredbi¹⁴, sloboda vjere i mišljenja koja se priznaje nemuslimanima nije ograničena samo na vjerovanje i obavljanje vjerskih dužnosti nego podrazumijeva davanje prava nemuslimanima da unutar

¹⁴ U sporazumu koji je Poslanik Muhamed a.s. sklopio sa Jevrejima u Medini nakon hidžre (Medinski sporazum) Jevrejima je priznata sloboda vjere i mišljenja odredbom koja glasi „Jevrejima njihova vjera a muslimanima njihova“ (član 25). O tekstu sporazuma: Hamidullah, *El-Vesaik*, str. 57-64.

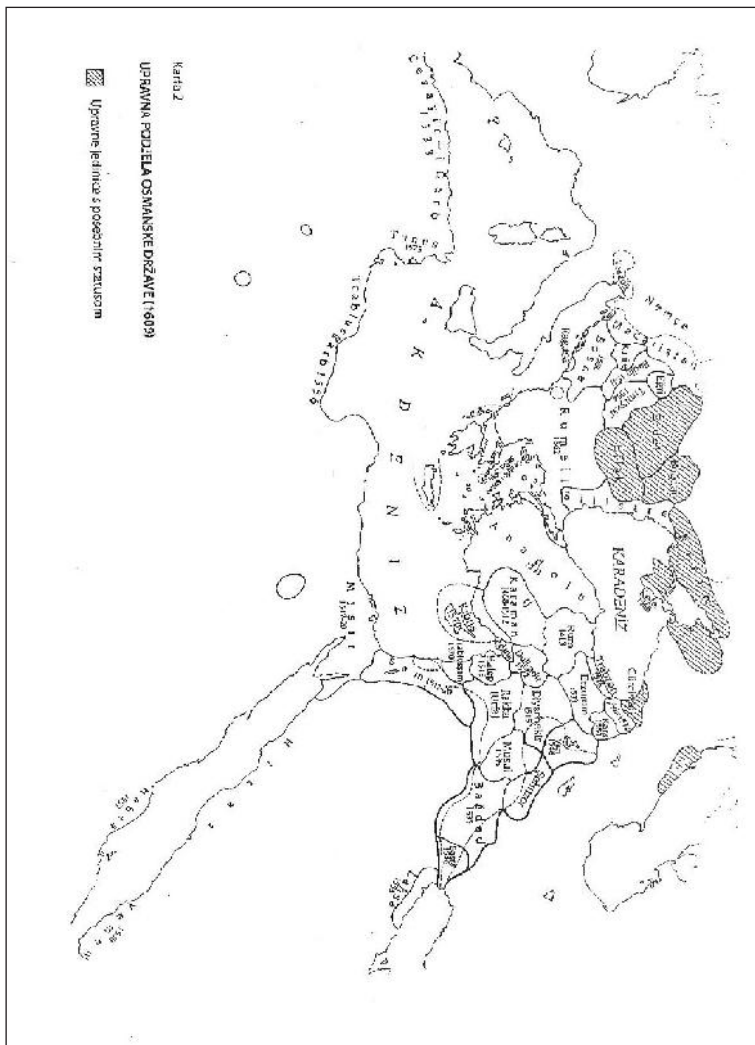
svoje zajednice primjenjuju svoje običaje i pravne propise prilikom vjenčanja i razvoda, kod raspodjele nasljedstva i ostavljanja imetka u nasljeđe, kao i u svim drugim vrstama pravnih postupaka. Ovaj osnovni princip islamski pravnici tumače rečenicom: „Nama se naređuje da ne ugrožavamo njih (nemuslimane) i ono što su oni prihvatili kao svoju vjeru“. Na pitanje halihe Omera b. Abdulaziza, da li treba država da interveniše u pitanju brakova između zimija koje se po islamskom pravu smatraju nevažećim, Hasan el Basri je odgovorio: „Oni nam plaćaju džiziju da bi mogli živjeti po svojoj vjeri“, čime je kazao da se država ne smije miješati u to pitanje.¹⁵ Ovakvo tumačenje islamskih pravnika je u neposrenoj vezi sa poimanjem vjere u islamu, koja nije samo vjerovanje i vršenje vjerskih dužnosti, nego sistem koji uređuje sve aspekte ličnog, porodičnog i društvenog života sa utvrđenim propisima. Na osnovu toga se nemuslimanima priznaje sloboda da svoj pravni život urede prema svojim vjerskim i pravnim principima, prema svojoj tradiciji, što podrazumijeva punu pravnu samostalnost.

Ako su strane u sporu svojom voljom htjele ispoštovati odluku, država se u to nije htjela miješati, a ako ih nijesu htjele ispoštovati, na njih se nijesu mogle sprovesti sankcije. U tom su slučaju sudovi nemuslimanskih zajednica bili neka vrsta arbitražne komisije.¹⁶ Ako strane nijesu bile zadovoljne odlukom sudova, imale su mogućnost da se obrate islamskim sudovima. U slučaju pravnog nesporazuma između muslimana i zimije nadležna pravna instanca je bio šerijatski sud gdje su se primjenjivale odredbe islamskog prava.¹⁷

¹⁵ Antoine Fattal, *Le Statut Legal des Musulmans en Pays d Islam*, Beyrut 1958.

¹⁶ Ahmet Ozel, *Islam Hukukunda Milleterarasi Munafesebetle rve Ulke Kavrami*, Istanbul 1982, str 200. Fattal, str. 358.

¹⁷ Ozel, *Ulke Kavrami*, str. 203.

9. Struktura društva

Društvo je u Osmanskoj državi bilo podijeljeno na dvije klase. Prva je klasa onih koji upravljaju (vojna klasa) koju su činili pojedinci kojima su sultanskim beratom ili po sultanovom ličnom naređenju date vjerska ili upravna ovlaštenja i klasa onih kojima se upravlja (klasa podređenih – raja) koju su činili pripadnici različitih naroda i religija, koji se ni na koji način nijesu uključivali u upravu. Obaveza podanika (raje), ma kojoj religijskoj ili etničkoj zajednici pripadali, bila je proizvodnja, plaćanje poreza i davanje potpora vojnoj klasi. Obaveza vojne klase na čelu sa sultanom je bila obezbjeđenje vladavine prava primjenjujući odredbe šerijata i običaja i osiguranje prosperiteta naroda.¹⁸

Raja podrazumijeva narod pod podaništvom i odgovornošću jednog vladara, koju su činile zajednice različitih vjeroispovijesti, vjerskih pravaca i nacionalnosti, a društvo se organizovalo po osnovu vjerske, a ne nacionalne pripadnosti. Pošto su zajednice bile organizovane na religijskoj osnovi ili pripadnosti jednom religijskom pravcu nazivala se *millet sistemi*. Pošto su dominantno stanovništvo bilo muslimani, oni su se nazivali millet-i hakime (dominirajući/vladajući narod), a pripadnici ostalih religija nazivali su se millet-i mahkume (narod nad kojim se dominira), tj. narod kojim se upravlja, narod koji živi pod vlašću.¹⁹

Osmanlije se nijesu uplitala u jezik, religijsku pripadnost i kulturu naroda koji su živjeli u njihovoj državi. O ovom pitanju A. Miquel konstatuje: „Hrišćanski narodi su se obreli pred vlašću pred kojom su imali bolju poziciju negoli u vrijeme Grčke ili Rimske države. Ni u kom slučaju nisu podvrgavani sistemskim zlostavljanjima. Štaviše, nasuprot tome, Imperija, a pogotovo

¹⁸ Halil Inalcik, *Osmani Toplum Yapisinin Evrimi*,

¹⁹ Bilal Eryilmaz, *Osmanlı Devleti'ndeki Gayrumuslim Tebanin Yonetimi*, Istanbul 1990.

Istanbul, postali su utočište zlostavljanim španskim Jevrejima. Nigdje nije bilo nasilne islamizacije. Čak i ako je bilo nekih pokreta islamizacije, oni su bili rezultat socijalnog procesa“.²⁰

Sklad među članovima društva vezan je za mogućnost da svaki pojedinac u društvu dođe na poziciju koja odgovara njegovom prirodnim sposobnostima i da tu poziciju očuva, a ova podjela poslova čini nužnom stvaranje razlika i slojeva unutar društva.

IV Organizacija vlasti u Crnoj Gori

1. Uopšte o organizaciji vlasti pod Turskom

Crna Gora je postala sastavni dio Osmanske države 1496. godine. Od 1499. Crna Gora je pripojena Skadarskom sandžakatu, ali je Crnom Gorom upravljao subaša ili „vojvoda Crne Gore“. To je bila dužnost turskog upravnika, povjerena muslimanima, sa sjedištem u Žabljaku i pominje se Sinan kao „vojvoda Crne Gore“, a 1500. godine se spominje „El-Bali vojvoda, subaša Crne Gore i čitave teritorije gospodina Đurđa Crnojevića“, a 1503. i 1504. se pominje vojvoda crnogorski Hasan koji daje Aleksandru Franku propusnicu za čitavu Tursku, koju donosi Sanudo u prevodu sa turskog, izdatu 1511. godine.²¹

Crna Gora je bila carski has i u XVIII vijeku je bila podijeljena na pet nahija, a nahije na knežine. Na čelu nahije stajao je muteselim, a na čelu knežine knez. Muteselim i knezovi su predstavljali tursku vlast. Knezovi su bili Crnogorci, a ne Turci. Vršili su razrez i sakupljali porez, što ga je utvrđivala centralna vlast, za sultana, beglerbegove i sandžak begove.

²⁰ Andre Miquel, *L'islam et sa civilization VII E SOECLÉ*, Pariz, 1968, str. 224.

²¹ Branislav Đurđev, *Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1953, str. 31.

Podgorički kadija je bio nadležan da sudi na teritoriju Crne Gore za krivična djela. Crnogorska plemena su u nahijama bila korisnici zemlje, kao i Pravoslavna crkva.²²

2. Ahd-nama iz 1575. godine

Moderna ustavnost počinje raspadom feudalne države, a u razvoju te iste države postojalo je dosta dokumenata koji se mogu nazvati klicama moderne državnosti čije je upoznavanje preduslov za razumijevanje prvih pisanih ustava. Prvi i najpoznatiji od ovih dokumenta je *Magna Carta libertatum* (Velika Povelja o slobodama) od 15. juna 1215. godine, donijeta u borbi između engleskih feudalaca i njihovog vladara Jovana „bez zemlje”, koja se odnosila na jedan sloj engleskog plemstva – barone i zato je u prvim godinama svog važenja i nazvana „Carta Baronum“. Ona je svakom slobodnom čovjeku garantovala izvjestan stepen zaštite protiv zloupotrebe kraljeve vlasti, što je u to vrijeme bio samo baron.

Poslije *Magna Carte*, susrećemo ahd-name, koje imaju odredbe ustavnog karaktera, koje su neopravdano zaboravljene u nabranjanju klica moderne ustavnosti iako je njihov uticaj na opšti ustavni razvoj u pojedinim zemljama veoma značajan, posebno na teritoriji južnoslovenskih naroda.

Turska vlast je garantovala svim građanima nemuslimanima sva lična, porodična i stvarna prava. Na to ukazuju brojni dokumenti, a posebno Ahd-nama Murata III stanovnicima Bara (iz 1575. godine). Ahd-nama je arapsko-persijska složenica, sastavljena od riječi ahd (ugovor) i persijske name (pismo, knjiga, dokument) i označava „dokument-ugovor“. Ahd-nama označava ugovor ili ugovor sklopljen unutar zemlje sa određenim grupacijama muslimanskog stanovništva koje predstavljaju zasebnu

²² Dr. Ivan Beuc, *Povijest država i prava na području SFRJ*, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb 1986, str. 105.

vjersku ili urbanu sredinu. Ovakav ugovor sadrži prava, privilegije koje osmanska država, odnosno sultan, daje ugovornoj strani, kao i njene obaveze u odnosu prema njima, pa se ona prevodi i sa sharte. U evropskoj istorijskoj literaturi ahd-name, kao ugovori, poznate su pod imenom tulacije. U ovu vrstu spadaju i ahd-name koje su osmanski sultani dali Dubrovniku, prvo kao nezavisnoj, a zatim kao vazalnoj državi.

Druge ahd-name davane su hrišćanima i posebno Jermenima u Jerusalemu, stanovnicima u Srebrenici (1462) i Bosni (1463), stanovnicima Galate u Carigradu i Bara (1571). Gradovima su se izdavale ovakve ahd-name u slučajevima kada su se oni predavali bez borbe. Kao posebna vrsta sultanovog dokumenta, ahd-nama ima strogo određenu kompoziciju sa obaveznom intulacijom i zakletvom. Tekst barske ahd-name čuva se u rukopisu, u Bajazit-biblioteci u Carigradu, zavedena pod brojem Ef. 1970.

Muratova ahd-nama predstavlja, u stvari, obnavljanje prvobitne ahd-name koju je izdao Pertev-paša, osvajač Bara, a obnavljanje je izvršeno u drugoj dekadi rebiul-evvela 983, odnosno 20-29. juna 1575. godine. U Muratovoj ahd-nami sačuvan je izvorno veliki dio teksta Pertev-pašine ahd-name, dok je manji dio parafraziran, kao što je to uobičajeno u ovakvoj vrsti dokumenata, odnosno dokumenata koji predstavljaju obnavljanje i potvrđivanje ranijih privilegija. Barska ahd-nama Murata III veoma je značajan istorijski izvor, jer omogućava da se potpunije sagleda položaj Bara neposredno nakon turskog osvajanja. Osim toga, ovaj dokument ima širi značaj za položaj ne samo jugoslovenskih, nego uopšte balkanskih gradova pod osmanskom vlašću.²³

Barska ahd-nama Murata III je značajan istorijski izvor, jer omogućava da se potpunije sagleda položaj Bara neposredno nakon turskog osvajanja. Prvo mjesto u ahd-nami dato je

²³ Hamdija Šarkinović, *Ahd-nama Murata III stanovnicima Bara iz 1575. godine*, Almanah br. 35-36, Podgorica 2006, str. 305-310.

Vakufima crkvi i nadbiskupa, koju niko ne smije da dira; svi stanovnici grada koji su po svojoj želji ostali u gradu oslobađaju se plaćanja divanskih nameta i običnih tereta i zabranjuje se svako nasrtanje na njihove porodice, pokretna i nepokretna dobra; od njih se u gradu i van njega ne uzimaju djeca za janičare, zabranjuje se stvaranje teškoća, kako onima koji su ostali u gradu tako i onima koji dođu u grad. Baranima je ostavljen trogodišnji rok da ne plaćaju porez, a poslije da, oni koji imaju baštine, vinograde i bašte, plaćaju na svaku kuću po jedan zlatnik.²⁴

3. Crkvena imovina

Iz deftera iz 1523. godine se utvrđuje da su crkvi ostala imanja koja su im darovali srpski vladari i velikaši. Tako Vranjski manastir ima u Orahovu zemlju od 15 „kartaluka“, vinograd i četiri mlina, koji im je darovao kralj Milutin 1296. godine. U Godinju ima isti manastir, jedan zapoloženi vinograd, jedan porušeni i jedan ispravan mlin, a Godinje je poklonio kralj Stevan Vladislav 1242. godine Vranjskom manastiru. U Limljanima, prema defteru, ima Vranjski manastir zemljište u iznosu od 16 „kartaluka“, koje je poklonio kralj Milutin. U Brčelima manastir Sv. Nikola ima 10 „kartaluka“ zemlje, a to je darovao kaznac Dimitrije, a potvrdio Stevan Dečanski 1326. godine. U defteru je upisan još jedan mlin u Seljanima i u selu Brajići zemljište u iznosu od 3 „kartaluka“. Sa Zabešanima je Vranjski manastir bio u sporu zbog zemljišta koje je priložio Ivan Crnojević jer su Zabešani prisvojili imanje manastira, ali je Skeder-beg 1527. godine sa kadijom carevim dosudio imanje manastiru.²⁵ Cetinjski manastir je po defteru iz 1523. godine

²⁴ V. Vinaver, *Privilegija grada Bara*, Istorijski zapisi, god, XV, knj. XIX, Titograd 1962, str. 62-65.

²⁵ Uporedi Branislav Đurđev, citirano djelo, str.33, i Glasnik XLVII, 228, Zak. Spom. 584.

imao ova dobra: u Drušićima 1 zapoložen vinograd, u Gornje Dobro 1 vinograd, u Rijeci jedan mlin, u Vrela, Ugnje 1 mlin, 2 „kartaluka“ zemljišta u blizini manastira i u Mainama jedan mlin za koji stoji da je izvan deftera. Sva ova dobra osim mlina u Mainama spominju se u povelji Ivana Crnojevića kojom je dao dobra Cetinjskom manastiru.²⁶ Kovski manastir po istom defteru ima 2 „kartaluka“ zemljišta i vinograd u jednom selu, u Seljanima – vinograd i tri mlina, u Riječanima – zemlju, zatim ribolove Olač (Volač) i Karuč i još jedan ribolov pored njih, kao i šumu Kladenac u blizini Volača. U vrijeme kad je pisana povelja Ivana Crnojevića kojom daruje Cetinski manastir, godine 1485, Kovski manastir je zapustio.²⁷ Iz svjedočanstva ovog deftera se vidi da je Kovski manastir za vrijeme turske vlasti dobio natrag svoje imanje.²⁸ Riječki manastir po ovom defteru ima vinograd, 2 mlina i ribolov u blizini Rijeke.²⁹

Propisi o kaznama su bili isti kao i u drugim djelovima Osmanskog carstva. Odredbe druge kanun-name u defteru iz 1523. godine, koje su prenijete doslovno iz kanun-nama „starog deftera“, odnosno prvog deftera koji se odnosi na Crnu Goru nešto su modifikovane odredbe opštih kanun-nama.³⁰

4. Defteri za Crnogorski sandžak

Defteri za crnogorski sandžak iz 1521. i 1523. godine, predstavljaju prve dokumente osmanske vlasti u Crnoj Gori nakon osvajanja. Prvi defter ima četrdeset listova. Na prvij strani stoji

²⁶ Uporedi Branislav Đurđev, citirano djelo, str. 33, i Miklosich, *Monumenta serbica*, Viennae 1858, 530-534.

²⁷ Mon. serb. 533, Zak. spom. 780.

²⁸ Branislav Đurđev, citirano djelo, str. 33.

²⁹ Isto.

³⁰ Uporedi Branislav Đurđev, citirano djelo, str. 34 i Prilozi za orijentalnu filo. I, 16 (turski tekst) 13.

sultanova turga, zatim da su podaci sakupljeni „sa znanjem“ sandžak-bega Skendera 927. godine po hidžri (1520/1521), i na kraju da je napisan sedmog džunuza II 927. (15. maja 1521). Defter sadrži popis nahija, sela i mahala, odnosno plemena i bratstava, sa kućama i baštama čiji su posjedi navedeni poimenično, sa zbirom koliko koje mjesto ima kuća i baština, a koliko drugih objekata na koje se plaćaju dažbine. Drugi defter je pisan mjeseca šabana 929. (juni/juli 1523), znači dvije godine poslije prvog, a razlog je bio što je narod crnogorskog sandžaka imao pritužbe na rad Skender-bega Crnojevića, pa su poslata dva specijalna izaslanika da razmotre pritužbe, koji su ispravili nezakonitosti oko poreza koje je ubirao Skender-beg. Međutim, oni su povećali prihode sandžak-bega, dodavši neka sela iz Donje Zete i neke druge prihode, koji „prema predašnjem defteru nisu bili predviđeni za sandžakbega, iako su oduzeli mogućnost da sandžakbeg uživa baštine na kojima je u predašnjem defteru uveo „mrtve duše“.³¹ Defter je pisan po zapovjesti sultana, a napisao ga je defter emin Jakub b. Ali i pisar Hizr, gdje su popisani carski hasovi i hasovi sandžakbega, a zatim dolazi kanun-nama, koja glasi: „Nova kanun-nama vila-jeta Crne Gore (sastavljena) prema uzvišenoj zapovijesti u kojoj su sadržane odredbe o plaćanju poreza „po vlaškom običaju“ na kuće i baštine, odredbe o postupku sa vinogradima, mlinovima i ribnjacima, odredbe o hasovskim imanijima, dažbinama manastira i dr. Kanun-nama se završava odredbom da crnogorski sandžak potpada pod jurisdikciju podgoričkog kadije.

Kanun-nama u defteru iz 1623. godine napisana je po zapovjesti sultana, zbog pritužbi na rad sandžak-bega koji je određene baštine upisao na ime mrtvacu. U njoj se navode razlozi za uvođenje poreza, poslije zauzimanja Crne Gore od strane

³¹ Branislav Đurđev, *Defteri za Crnogorski sandžak iz vremena Skender-bega Crnojevića*, Orjentalni institut Sarajevo, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, knjiga I, str. 9.

Turske. Prilikom sastavljanja ove kanun-name poslužio je i „stari defter“, iz kojeg su preuzete odredbe o monopolu na vino, pa se u toj odredbi spominju spahije, iako su oglašavanjem svih Crnogoraca filurdžijama ukinuti spahijski timari.

Po popisu vilajeta bilo je popisano 53 muselima koji su radili u carskoj službi i dvojica spahija, a jedno selo je postalo timar, kojeg je kasnije zakupio Skender-beg.

Kanun-nama o kaznama i globama je mehanički prepisana iz „starog deftera“, osim odredbi o svadbarini kojom je predviđeno da filurdžije ne plaćaju svadbarinu, jer su bili oslobođeni plaćanja dažbina koje se zovu („baduhava“ ili „badihava“), pa je ova kanun-nama na neki način krivični zakonik za Crnu Goru u vrijeme Skender-bega Crnojevića.³²

5. Lokalna samouprava

Prvi period u razvoju lokalne samouprave u u Crnoj Gori je plemenski period, koji obuhvata, odnosno koji se poklapa sa periodom turske vladavine,³³ odnosno sa periodom nastanka crnogorskih plemena. Ovaj proces je trajao dugo, ali je većina njih postojala u XIV i XV vijeku, tako da se Zupci spominju 1305, Riđani 1430, Banjani 1319, Drobnjaci 1354, Njeguši 1435, Čeklići 1381, Bjelice 1430, Bjelopavlići, Ozrinići i Piperi 1416, Vasojevići 1449, Mataguži 1330.³⁴ No, razvoj crnogorskog plemenskog društva možemo pratiti od XVI do XIX vijeka, koji je imao odlučujući značaj u stvaranju crnogorske istorije i države, pa u stvari i pod turskom vlašću se nastavlja kontinuitet ukupnog

³² Branislav Đurđev, *Kazne i globe u Crnoj Gori Skender-bega Crnojevića*, Zapisi XIV, knjiga XXV, Cetinje, str. 93-96.

³³ Bliže vidjeti: prof. dr Đorđije Blažić, *Lokalna samouprava*, FDS, Podgorica, 2007, str. 155 i R. Marinković-S. Marković, *Lokalna samouprava u Srbiji i Crnoj Gori do 1918*, str. 76-77, Beograd 1995. godine.

³⁴ Konstatin Jiriček, *Istorija Srba*, knj. I, str. 77, Beograd, 1984.

razvoja Crne Gore, jer su Turci preuzeli postojeću administrativnu podjelu, koja je bila podijeljena na nahije, knežine i sela.³⁵ Proces formiranja plemena je tekao u okviru knežine, kao osnovne administrativno-teritorijalne jedinice, sa bratstvima kao glavnim nosiocima navedenih tendencija, koja su jačala u krvnom, vjerskom i tazbinskom srodstvu, čime nastaje pleme. Bratstva su bila rodovska organizacija, a plemena viši organizacioni stepen crnogorskog plemenskog društva i činila su teritorijalno-upravne jedinice vezane kolektivnom svojinom, koja je bila ekonomska osnova crnogorskog društva. Komunice su obuhvatale ispaše, šume, vode, lovišta, a negdje i mlinove i valjaonice.³⁶ Pored kolektivne zemljišne svojine, postojala je i svojina „Kuća“, koja je najglavnija proizvodna jedinica plemenskog crnogorskog društva. Crnogorska plemena su dio nahije, slično knežinama u Srbiji, s tom razlikom što „su ove i po prostoru i po stanovništvu mnogo veće nego crnogorska plemena“.³⁷ Vuk Karadžić nije pravio razliku između plemena i knežina. Imeđu knežina i plemena postoje razlike, jer su knežine isključivo teritorijalne samoupravne cjeline, bez rodova i mita o zajedničkom pretku. Plemenska organizacija je posjedovala dosta elemenata vojne organizacije i njeni organi su poprimili i obilježja državnih organa, jer se odsustvo turske države više osjećalo u Crnoj Gori. Za razliku od toga, knežina se mnogo više oslanja na turske državne organe. Istina, tamo gdje je turska vlast bila udaljenija, knežine su tendirale ka plemenskoj organizaciji.³⁸

³⁵ Branislav Đurđev, *Prilozi za orijentalnu filozofiju I*, str. 14-15, Sarajevo 1950.

³⁶ Lj. Čirić-Bogetić, *Komunice u Crnoj Gori u 19. i početkom 20. vijeka*, Titograd 1996, str. 15.

³⁷ Vuk Stefanović Karadžić, *Crna Gora i Boka Kotorska*, Beograd 1977, str. 10.

³⁸ R.Guzina, *Opština u kneževini i kraljevini Srbiji*, I deo, Beograd 1966, str. 47-51.

Vuk Karadžić ih ovako ih opisuje: „Najveća ličnost među Crnogorcima je mitropolit ili vladika... Osim Vladike, svaka nahija ima svog serdara, a svako pleme jednog vojvodu, kneza i barjaktara i sva ova zvanja su nasljedna u nekim porodicama. Osim ovijeh ima u svakom plemenu značajnih ljudi, koji uživaju neki ugled i zovu se glavarima“.³⁹

Turska sama nije organizovala knežine i sela, već je samo tolerisala njihovo stvaranje i postojanje⁴⁰, pošto nije mogla da obezbijedi red i lakše da ubira prihode.⁴¹ Samouprave imaju još veći značaj za narod, kome je svaki dodir sa državnom administracijom i zakonima težak. Međutim, „sa Turskim porazima i gubitkom teritorije,... ukidaju se privilegije knezova, i njihov status svodi na položaj ostalog naroda. Tako su oni u XVIII vijeku sve više samoupravni organi čiji izbor Turci samo potvrđuju. Bez bitnog interesa da pomažu tursku državu, knezovi se okreću narodu, čime nestaje feudalna komponenta kao faktor ublažavanja antagonističkih odnosa prema Turcima“.⁴² Krajem XVIII vijeka obnavljanjem plemenske podloge u samoupravnoj organizaciji knežina i sela, sve više izmiče turska uprava i širi se knežinska i seoska samouprava, koje su narodu obezbijedile izvjesnu samostalnost, i posebni društveno-ekonomski i politički razvoj. Na ovaj način, kao i uz prisustvo ostalih faktora, onemogućena je asimilacija, koja bi zbog vjekovne okupacije bila znatnije izražena.⁴³

³⁹ Isto, str. 36.

⁴⁰ S.Vukosavljević, *Istorija države i prava naroda FNRJ*, Doba turske vladavine, str. 3.

⁴¹ D.Jeftić, D.Popović, *Istorija država i prava jugoslovenskih naroda*, Beograd, 1990, str. 77.

⁴² R.Guzina, R.Guzina, *Opština u kneževini i kraljevini Srbiji*, I deo, Beograd 1966. str. 37-38.

⁴³ Isto, str. VIII.

Na čelu knežine se nalazio knežinski knez, a pored njega je bilo još nekoliko knezova, koji su imali funkciju starješine bratstva.⁴⁴ No, „rodovska pripadnost unutar plemena nije bila prevaziđena, ne samo u smislu predstavničke funkcije plemena kao cjeline u odnosu na drugo pleme, nego u smislu unutrašnje organizacije plemena”.⁴⁵ Nadležnost knežinskih knezova je bila zajedničko učešće prilikom sklapanja ugovora, ne samo sa drugim plemenima nego i sa Mlečanima. Za razliku od funkcije vladike koja je bila nasljedna, ostale glavarske funkcije plemenskog društva su bile izborne.⁴⁶ Glavarska se vlast temeljila na običajnom pravu i ličnom ugledu vladara.

Crnogorski zbor je bio najznačajnija institucija plemenskog društva i najviši upravni organ političke vlasti u crnogorskom plemenskom društvu, koji je predstavljao politički okvir, koji je bio iznad seoskih, bratstveničkih, plemenskih i nahijskih interesa i funkcionisao je kao vojno-demokratsko predstavništvo naroda Crne Gore, čiji su članovi bili svi punoljetni Crnogorci. Na zboru su se raspravljala sva pitanja od značaja za unutrašnji i spoljnopolitički život. Skupovi su bili javni i prisustvovalo i je preko 2.000 ljudi. Glavarski zbor cijele Crne Gore je donosio odluke u izuzetnim prilikama, koje je potvrđivao opšti zbor. U hijerarhijskoj strukturi organizacija zbora je bila sljedeća: opšti zbor, nahijski, plemenski, bratstvenički i seoski zborovi, čije su kompetencije bile razgraničene. Plemenski zborovi su imali i sudsku nadležnost, jer su izricali novčane kazne onom plemeniku, koji se ogriješio o norme običajnog prava.⁴⁷ Na plemenskim zborovima se odlučivalo o umiru krvi među pojedinim plemenicima, krvnoj osveti, načinu njenog izvršenja.

⁴⁴ R. Marinković, S.Marković, *Lokalna samouprava u Srbiji i Crnoj Gori do 1918*, Beograd 1995, str.118.

⁴⁵ *Istorija Crne Gore*, knj. 3, Tom I, str. 36, Titograd, 1976.

⁴⁶ G. Stojanović, *Mitropolit Vasilije Petrović i njegovo doba*, Beograd 1978, str. 29.

⁴⁷ J. Milović, *Zbornik dokumenata za Istoriju Crne Gore*, Cetinje 196, str. 144.

Na nahijskim zborovima se raspravljalo i odlučivalo o pitanjima vezanim za nahiju, posebno međubratstveničke i međuplemenske sukobe u okviru jedne nahije rješavali su nahijski glavari ili kmetski sud, a ukoliko je do sukoba bilo među nahijama, onda su sporovi rješavani na stanku. Stanak je institucija običajnog prava na kojoj se raspravlja i odlučuje o raznim pitanjima između ravnopravnih subjekata.

Kapetanije su feudalne institucije, a kapetani vrsta feudalne gospode turskog doba i čisto je bosanska, jer nije postojala u ostalim djelovima turske imperije. Ona je za nas interesantna zato što su pojedini djelovi, Nikšić, Kolašin i Klobuk, bili kapetanije u sastavu Hecegovačkog sandžakata. Onogošt se zvao srednjovjekovni grad u Nikšiću. Novi je u Boki Kotorskoj bio u turskoj vlasti (1482-1687) i sjedište istoimenog kadiluka kome je pripadao Nikšić kao središte Nikšćke nahije, koji je padom Novog pod Veneciju postao sjedište kadiluka. Početkom XVIII vijeka Redžep-paša Nevesinjac je obnovio stari grad Onogošt, kao i kapetaniju sa imenom ovog grada. Na teritoriji ovog grada bio je i grad Klobuk, kao i Klobučka kapetanija, sa kapetanom Muhamedom, sinom Alijinim.⁴⁸ Klobuk je postao strateški važan grad nakon pada Risna pod Mletke 1684. godine, a Klobučka kapetanija je osnovana nakon Karlovačkog mira, na čelu sa kapetanima iz porodice Akbabića, koji su se doselili iz Risna.⁴⁹ Kolašin, varoš i tvrđava na rijeci Tari, osnovali su Turci sredinom XVII vijeka, a Kolašinsku kapetaniju najkasnije u trećoj deceniji XVIII vijeka, a prvi kapetan je bio Ubrahim-aga.⁵⁰

⁴⁸ H. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 2. izdanje, 1980, str. 212.

⁴⁹ H. Kreševljaković, cit. rad, str. 216.

⁵⁰ Isto, str. 223.

Zaključak

Turska je bila apsolutistička monarhija sa državnim uređenjem koje je izgrađeno u tradiciji blisko-istočnih despotija, sa specifičnostima ugrađenim od omajskog i abisin-skog kalifata u prvih pola vijeka ekspanzije islama.⁵¹ To je bila strogo centralistički organizovana svjetska sila, zasnovana na privilegijama održanih društvenih redova, čime su ublažene decentralističke tendencije turskih feudalaca. Pored muslimanske vlastele, koja drži zemlju po starim pravima, veći dio zemljišta se sa rajom, uz pravo opoziva, dodjeljuje vojničkom sloju za vršenje vojničke službe.⁵² Raja je obavezna na poreze i druga davanja. Pošto čini ekonomsku podlogu centralne uprave, potonja propisuje granice njene eksplotacije. Lokalna uprava, ispred svih nahija, predstavlja oblik povezivanja stanovništva, odvojenog prostorno i po religioznoj pripadnosti, pa nema međusobnog miješanja.⁵³

Organizacija vlasti u Crnoj Gori za vrijeme turske okupacije, pa sve do oslobođenja bila je u skladu sa zakonima šerijatskog i običajnog prava, koje je važno i na Sultanovom divanu. Ona je postojala u čitavom trajanju centralističkog uređenja, da bi u kasnim fazama postojanja bila decentralizovana, gdje su pojedine kompetencije imali begler begovi i sandžak-begovi, u oblasti uprave, koje su im delegirane od

⁵¹ D. Janković, *Istorija države i prava feudalne Srbije (XII-XV v.)*, Beograd 1961, III. Izdanje, str. 23.

⁵² E. Pusić, *Upravni sistemi I*, str. 157-158.

⁵³ S. Vukosavljević, *Istorija države i prava naroda FNRJ*, Doba turske vladavine, str 2, napominje da Turska nikada nije imala asimilatorske težnje prema stanovništvu koje je ostalo hrišćansko.

Sultana, kao i kadije, koje su vršile sudsku funkciju i koje su bile nezavisne od bilo kojeg organa. Kao država sa najviše autonomije u Osmanskom carstvu njeno stanovništvo nije plaćalo poreze kao stanovništvo ostalih država pod turskom vlašću. Zbog nemogućnosti plaćanja poreza Crnogoraca, ušura (desetine) i ispenče (lični porez), 1513. godine, ukinut je timarski sistem i čitavo stanovništvo proglašeno filurdžijama, čime je Crna Gora postala carski has, i bila oslobođena harača, jer je ahd-namom bila oslobođena.

Položaj Crnogorske pravoslavne crkve je ostao nepromijenjen, jer je Cetinjska mitropolija zadržala unutrašnju autonomiju i posjede koje je imala, kao i slobodu vjerskog djelovanja, pri čemu je turska vlast štitila njena imovinska prava. Crna Gora je 1513. godine postala samostalni sandžak, sa Skender-begom Crnojevića, sinom Ivana Crnojevića.

Sva prava koja su uživali stanovnici Crne Gore su bila utvrđena propisima, a cjelokupni državni aparat, uprava, od Sultana, beglerbegova, sandžak-begova, kadija i lokalna vlast, koju su činili izabrani predstavnici lokalnog stanovništva je funkcionisala efikasno. Sklad među članovima društva, vojne klase i raje, vezana je za mogućnost da svaki pojedinac u društvu dođe na poziciju koja odgovara njegovim prirodnim sposobnostima i da tu poziciju očuva.

Zauzimanje tvrđave Bar

(ورقة ١٦٥ آ) اندوار اھالیته ویریلان عھدنامہ نك تجدیدیدر .
 نشان شریف اولدر کہ حق سبحانہ و تعالیٰ نك عنایت مقارنیلہ و ایکی
 جھان کشتی سعادتلو پیغمبریمز محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلمک معجزاتی
 برکاتیلہ فتح و تسخیری میسر اولان قلعہ اندوار اھالیسی آستانہ عدالت
 پناہمہ ادم کوندروب و قلعہ مزبورہ نك داخلندہ و خارجندہ اولان اوقایہ (١)
 و جمع کلیساریتہ و ارچہ ہسقویہ کسہ دخل و تعرض ایتمیوب شہر خلقندن
 ارادتلیہ شہردہ فلنلرک جہاسی نکالندن معاف و مسلم اولوب اسباب و اموالہ
 کسہ دخل ایتمیوب و کیمک (اولاد و انسانی و اموال و) اسبابلی دخی اول
 سیندہ (ایدی) اولاد و انسانی و اموال و اسبابی و اموالریتہ ہیچ و جھلہ دخل
 و تجاویز اولنمیوب مزبورک داخلندہ و خارجندہ اولنلردن یکیکچری اوغلائی
 النماویوب عواوض دیوانیہ و سایر نکالیف عرفیہ دن معاف و مسلم اولالر ،
 بالعمل (اکر) شہر ایچندہ و اکر طشرہ اولنلرہ و صکردن کندو رضالریلہ
 کلہ جکلرہ (١٦٥ ب) کسہ مانع اولمیوب سایر لڑکی اسباب و اموالیہ امین
 و مسلم اولالر ، ذکر اولنان اوج بیلق و عدہ تمام اولدندن صکرہ شہر ایچندہ
 و حکم تختندہ اولان خانہ دن خانہ و برہ جکلری برسکہ فلوریدن ما عدا کسہ
 سہ اللہ قادر اولیہ دیو متوفی پرتو پاشا و بردوکی عھد و نامہ (٢) مسطور اولان
 معاهدہ مقرر طوبتلوب جلافتہ (٣) جواز کوسترلملمک و نصرفلرندہ باشنہ لری
 و باغ و باغچہ لری اولان یردن عشر و رسمین (٤) مقابلہ مندہ خانہ دن خانہ بہ
 ایکشر فلوری الذرب ، انوک کبی کار و کسہ قادرو اولمیوب فقیر الحال
 اولوب تصرفلرندہ باشنہ لری و سایر نسته لری اولیانلردن اصلا طلب اولنماق (٥)
 بابندہ استدعای عنایت ایذکلری اچلدن ، مشار ایہ و بردوکی عھدنامہ سریر

١) سواب. ارفاقتہ.
 ٢) سواب. عھدنامہ.
 ٣) سواب خلانہ.
 ٤) سواب. رسمک.
 ٥) سواب اولنماق.

Prevod ahd-name

Časni znak je ovo.

Stanovnici tvrđave Bar, čije osvajanje i zauzimanje je bilo olakšano milošću i pomoći Uzvišenog Boga i blagoslovima čudesa našeg srećnog Poslanika Muhammeda Mustafe, koji je obišao i ovaj i onaj svijet, neka je božja milost i spas nad njim, poslali su čovjeka na moj prag – utočište pravde i molili su za milost da se potvrdi kao pismen ugovor ahd-nama koju je dao rahmetli Pertev-paša u kojoj se kaže:

„I neka niko ne napada i nasrće na vakufe svih njihovih crkvi i njihovog nadbiskupa, koji su u spomenutoj tvrđavi i van nje; svi oni od stanovnika (šeher) koji su po svojoj želji ostali u gradu neka budu oslobođeni i oprošteni od nameta (tekailif); neka niko ne nasrće na njihova nepokretna i pokretna dobra; i ko je u tom trenutku imao djecu i porodicu i nepokretna i pokretna dobra neka se nikako ne napada i nasrće na njegovu djecu i porodicu, na njegova nepokretna i pokretna dobra i imanje; od onih koji su unutar i van spomenutog neka se ne uzimaju djeca za janičare i neka budu oslobođeni od divanskih nameta i drugih običnih tereta; onima koji su sada (bilo) u gradu bilo van njega i onima koji bi kasnije po svojoj želji došli neka niko ne pravi smetnje i neka budu sigurni i bezbjedni, kao i ostali, sa svojim pokretnim i nepokretnim dobrima; nakon što se završi spomenuti trogodišnji rok, niko ne smije da uzima ništa osim jednog zlatnika (sikke filuri) koji će oni davati za svaku kuću koja je u gradu i pod vlašću (hukm altinda); da se ne dozvoli postupak suprotan njoj, da se od svake kuće uzima po dva zlatnika umjesto desetine i poreza od zemlje koju oni posjeduju kao svoje baštine, vinograde i bašte, da se od onih koji nijesu sposobni za privređivanje i koji su siromašnog stanja i koji ne posjeduju baštine i druga dobra nikako ne traži kao od onih.

سعادت مصير خسروانکه عرض اولندقده ، بن دخي مزید مرحمت پادشامدن
منوفي مشار اليه وجه مشروح اوزره بردوکی عهدنامه مقرر وحقق دوتلوب
بو نشان سعادت عنوان صدقه ایلوب بیوردم که .

بادانکه صداقت واستقامتله طریق عودیتده ثابت قدم اولوب کندو
حالتنده اولالر .

فعله لرینک داخلنده و خارجنده واقع اولان اوقاف کلیسالرینه و یوسفوبوسلرینه
دخول اولتیوب کندو رضالریله شهر ایچنده قلنرک جمله سی تکالیف عرفیه دن
معاف و مسلم اولوب و اسباب و امواللرینه دخل و تجاوز اولتمیرب شهرک
داخلنده و خارجنده اولنردنک عجمی اوغلاقل الثماویوب عوارض دیرانیه و تکالیف
عرفیه دن (۱۶۶۶ آ) معاف و مسلم اولالر .

بالفعل شهر ایچنده و طشده اولنلره و صکره دن رضالریله کلاچکلره
کسه مانع اولیوب سارلر کچی اسباب و امواللریله امین و سالم طورلرله .
دکر اولنلک اوج بیلاق و عدله لری انعامه ایشکدنصکره ، شولر که باشنلری
وباغ و باغچه لری اوللا . انوک کیلری خانه دن خانه به ایکشر سکه فلوریلرین
ادا (۶) ایلوب ، شولر که حرثت و زراعت ایلوب تصرفلرنده باشنلری
وباغ و باغچه لرو غیری نسنلری اولیوب ولایت مذبوره نک معمور و آبادن
اولسیبون سعی و اقله منده بئیل آغوش اولالر ، انوک کیلردن نسنه انتماق
لازم دکلدر . اول بایده هیچ احد (۷) مانع و دافع اولیوب دخل و تعرض قلمیه .
اندوز اهلسته و ریلان عهدنامه تجدید اولنشدنر فی اواسط را سنه ۹۸۳ .

(۶) سراب ادا

(۷) سراب احد

Ahd-nama, str. 2

Ahd-nama, str. 2

Zbog toga, kada je mom carskom prijestolu – utočištu sreće podnesena ahd-nama koju je dao spomenuti, ja sa svoje strane, zbog moje velike carske milosti, potvrđujući i osnažujući ahd-namu koju je, kako je izloženo, dao spomenuti pokojnik, izdajem ovaj nišan sa znakom sreće i naređujem:

- Dokle god se oni pokoravaju vjerno i časno i gledaju posao, neka se ne nasrće na vakufe njihovih crkvi, koji su u njihovoj tvrđavi i van nje, i na (vakufe) njihovog episkopa; svi oni koji su ostali u gradu po svojoj želji neka budu oslobođeni i oprošteni časnih tereta i neka se ne napada i nasrće na njihova pokretna dobra i nepokretna dobra; od onih koji su u gradu i van njega neka se ne uzimaju djeca za janičare i neka budu oslobođeni i oprošteni divan nameta i običajnih tereta, onima koji su sada u gradu i van njega i onima koji po svojoj želji budu došli kasnije neka niko ne pravi smetnje i neka žive sa svojim pokretnim i nepokretnim dobrima i ostali, spokojno i sigurno; nakon što istekne njihov spomenuti godišnji rok, oni koji imaju baštine, vinograde i bašte neka ne plaćaju po dva zlatnika na svaku kuću; a oni koji ne obrađuju zemlju i nemaju u posjedu baštine, vinograde, bašte i druga dobra neka ulože napor i trud da bi somenuti kraj (vilayet) bio obrađen i napominjem da od ovakvih ne treba ništa uzimati. Neka u ovome niko ne smeta i ne stvara teškoće, neka se ne miješa i ne nasrće“.

*Odredbe o nekim brdskim i malisorskim plemenima
iz 1497. godine*

Rukopis deftera za Skadarski sandžak (Başvekalet arşivi, Tahrir defterleri № 26 m.) iz 1485. godine ima naprijed vrlo kratak popis Kuča, Pipera, Hota i Klimenata, koji je završen 1. redžepa 902. (1497).

بو عبدین ضعیفین امور بن طغان الامین و یوسف بن احمد الکاتب ، موهمایون
موجبجه ولایت چرن الین یازدوقده نواحی خود و قوچه و پپرلری بیله یازمق امر اولنوب
امر سلطانی اله وارب نواحی مذکورلری یازمالو اولیجاق بوات همایون موجبجه فیروزبک
معرفتله یازلوب مفصل دفترده جمیع شرحی و قانونلری ذکر اولنمشدر و خراجلری
و اسپنجه لری و جمیع حاصللری مقطوع امر اولنمش در معلوم اولنماغیچون بیان اولندی
و خود ناحیه سی که الت پاره قویدر اسکندریه قلعه سنده دیه دوکان و مدون
قلعلرنه کدن یولک ازرنده اولان دربند که اشعه طوزه دیسکله معروف اولان قویلردن
یوقارو طوزه دیسکله معروف اولان قویلرد و ارنجه دکین اولان دربندی تمامجه بکلیوب
هر قویله نوبتچی قویوب کوزدره لر که کسنه ناک مانه و جانسه ضرر اولنمیه و مزبور
کافرلر دخی ذکر اولان موجب ازده رسولملرین ویرب جمیع عواض دیوانیدن معاف
[و] مسلم اولار دیو امر اولنمشدر

و بوات همایونده ذکر اولنان ناحیه لردن غیری طانمش ولایت وارسه یازله دیو امر
اولندوغی سبیدن کلمسته ناحیه سی داخی کلوب اطاعت ایدوکی جهتدن فیروزبک معرفتله
مفصل یازلندی حاصل و بزوجه مقطوع ویره جکلری حاصللری قید اولندوغی یرده
بیان اولنمشدر

تحریرا فی غره رجب المرجب سنه اثنتین و تسعمائه

Odredba o Klimentima glasi:

و مذکور کلمنته تاجیه سی بش یاره قویه در مزبور قویلرک کافرلوی بیلنده بر وجه
مقطوع بیک اقیچه خواجه بر وجه مقطوع بیک اقیچه اسپنجه سنجاق بکنه و یرب و
غیری عشر و رسوم و یرمیوب جمیع عوارض دیوانیدن معاف [و] مسلم اولوب اسکندریه
قلعه سندن پترش بان لندن التون انه اشان یوله و مدون قلعه سندن قوجه طاغندن
آشوب پلاوه چقان یولوی بکلیرب دربندجیلار المق امر اولندی تجریراً فی غره
دجب المرجب سنه اثنین و تسعمائه

Kada su ova dva slaba roba Umur, sin Toganov kao emin i Jusuf, sin Ahmedov, kao pisar prema uzvišenoj zapovijesti popisali vilajet Crnojevića zemlju (Çirn ili), zapovijedeno je da nahije Hote, Kuče i Pipere zajedno popišu. Kada su došli sa sultanovom zapoviješću i kada je spomenute nahije trebalo popisati, one su popisane prema uzvišenom beratu sa znanjem Firuz-bega, a u opširnom defteru (defteri mufassal) su spomenuti svi komentari i kanuni (koji se na njih odnose). Zapovijedeno je da njihov harač, ispendže i sve dažbine budu otsjekom. To je objašnjeno da bi bilo poznato.

Nahija Hoti, koja ima šest sela, neka čuva sve derbende (klance) koji se prostiru od sela koja su poznata pod nazivom Donji Tuzi do sela koja su poznata pod nazivom Gornji Tuzi – na putu koji ide od tvrđave Skadra do tvrđave Depedukana (?) i Meduna. U svakom selu neka postave smjene i neka nadgledaju da ne bude štete bilo čijem dobru ili životu. Zapovijedeno je da spomenuti nevjernici daju svoje dažbine (rusum) po naprijed spomenutoj odredbi, a da su oslobođeni i oprošteni svih divanskih nameta.

Pisano prvog dana poštovanog redžepa devetsto druge godine (5. marta 1497).

Prevod odredbe o Klimentima glasi:

Spomenuta nahija Klimenti ima pet sela. Zapovijedeno je da nevjernici tih spomenutih sela daju godišnje 1000 akči otsjekom

harača i sandžakbegu otsjekom 1000 akči ispendže, a ostale ušure (desetine) i dažbine ne daju, da budu oslobođeni i oprošteni od svih divanskih nameta (avarizi divaniye), da paze na put koji ide od tvrđave Skadra kroz Petrošban zemlju do zemlje Altin (Altun ili) i da čuvaju puteve koji idu od tvrđave Meduna kroz Kučke planine i izlaze na Plav, pa da budu derbendžije. Pisano prvog dana časnog redžepa devetsto druge godine.

Crnogorske kanun-name iz deftera 1523. godine

T. C. Bašvekalet arşivi – Tahrir defterleri № 121. Prva kanun-nama u tom defteru nalazi se na listu 6 v. do lista 8. Druga crnogorska kanun-nama nalazi se u defteru od lista 9 do 10 v.

قانون نامه جدید ولایت قره طاغ پر موجب امر عالی

بوندن اولان اراء قره طاغ فتح اولدوقده یازیلوب دفتر اولیجاوق عشر و خراج و اسپنجیه وضع اولنمش اییش لواء مزبوریه حرب و مستکستان اولوب رعایا عشر و خراج و اسپنجیه و سایر رسوم : یومکجه قادر اولدوقلری اجلدن هم خانه : باشته عادت افلاقیه اوذده الی بشر اقیجه وضع ازنوب اوتوز اوج اقیجه سی خزیه عامره ایچون خراج و یکومجا اقیجه سی بدل عشر و اسپنجیه سنجاق بکنه و اکی اقیجه سی جزیه جمعه وارن پاشاه قولونه تعیین اولوب اول اسلوب اوذده لواء مزبوریه سنجاقی بکی اسکندربک اوز دفتر اییش ایله ولسه لواء مذکورک رعایایى حرکه مملایه اهم کندوب مشاورایه اسکندربک یازدوقی دفتر ایچون اوذدومزه مرده لوموزک اسانلیری [ایله] باشته قید اولنمشدر بزه ظلم در دیو اظهار تظلم اتدککاری سبدن لواء مزبوریه کتایبی بر ققرایه امر اولوب لواء مسؤرمیه وارلوب تفتیش اولدوقده وعلیانک موجود بولانی دفتر جدید خاقانی به اسامیلرله قید اولوب و شول باشته لویه کتایبیه قابل اولا رسومیلرله طالب اولانلره ریولوب اوذدومزه باشته دیو قید اولدی و شول باشته لویه کتایبیه دن یولوش کت و یاریع حصه در باشته لویه قابل ذکل کیسنه حاجی طالب ایلسو انرک کچی و دفتر خاقانیه خالی باشته قید اولوب امر هسلایون ایله خزیه عامره ایچون اوتوز اوج اقیجه خراج وضع اولوب سنجاق بکی اوذدومزه قید اولدی و مذکور اولنن خالی باشته لویه تمام رسنه هرکسک طلب ایمرسه متصرف اولدوب اننوب اکا ویرنه مککره راضع الیه اولان اول وبردسکی رسمی دیوهین بویه اول وقت آنک اوذدومزه مقرو اولا و سنجاق بکی به تعیین اولنن یکوم اقیجهک اون اقیجه سی بدل اسپنجیه و قنده اله و ارذ اقیجه سی بدل عشر در حاصل وقتنده انه

*Kanun-nama vilajeta Crne Gore
(sastavljena) prema starom defteru*

Prema časnoj carskoj zapovijesti kanun-nama u poglavlju o globama i baduhavi spomenutog vilajeta ovako je napisana kako se (ovde) navodi:

Ako jedan nevjernik počini blud, pa se to sudski utvrdi, ako je onaj koji načini blud oženjen i bogataš da mu imanje vrijedi šest stotina akči, neka se uzme osamdeset akči globe; ako je srednjeg stanja, neka se uzme pedeset, a ako je siromašnog stanja, neka se uzme trideset ili dvadeset akči. Ako je onaj ko počini blud momak i bogataš da mu imanje iznosi šest stotina akči, neka se uzme pedeset akči kao globa, ako je srednjeg stanja, trideset akči, ako je siromašnog stanja, neka se uzme dvadeset ili petnaest akči. Ako žena počini blud i bude sudski utvrđeno, neka se uzme globa prema onome što je po zakonu za oženjene ljude, a što je spomenuto. Ako je niski moral te žene očevidan, pa je njen muž ne pusti nego primi, ako je muž bogat, neka se uzme pedeset akči, ako je srednjeg stanja, trideset akči, a ako je siromašnog stanja, neka se uzme dvadeset ili petnaest akči. Ako se žena bavi prostitucijom, neka je kadija kazni batinanjem, a neka za dvije batine uzme globu jednu akču. Ako žena ili djevojka reče nekom čovjeku: „Obljubio si me“, pa čovjek poriče, njihovim riječima kadija neće pokloniti mnogo pažnje, nego neka čovjeka zakune, a ženu i djevojku neka kazni batinanjem i neka uzme za dvije batine globe po jednu akču. Ako čovjek kaže ženi ili djevojci: „Obljubio sam te“, a žena ili djevojka poriče, ženu ili djevojku neka sudija zakune, a čovjeka neka kazni batinanjem i neka uzme za dvije batine jednu akču globe. Ako neko u nečiju kuću uđe u namjeri bluda, prema gore izloženim odredbama, neka dade globu za momka, ako je momak, a globu za oženjenog, ako je oženjen. Ako neko nečiju ženu poljubi ili

zatraži ili opipa kada se sudski utvrdi, kadija neka ga kazni batinanjem i neka za dvije batine uzme jednu akču globe. Ako neko zna za nečiji blud, pa ne kaže, nema globe. Ako zna za krađu, pa ne kaže neka se uzme pet akči kao globa.

Ako jedan drugom počupaju bradu ili kosu, pa se sudski utvrdi, ako su bogati, neka se uzme dvadeset akči globe, ako su srednjeg stanja po petnaest akči globe, a ako su siromašnog stanja, po deset akči globe. Ako bude ranjena glava i poteče krv, neka se uzme dvadeset akči globe od onog koji je bogat, petnaest akči globe od onog koji je srednjeg stanja, a deset akči od onog koji je siromašnog stanja. Ako se kost pojavi i bude liječen, od onoga koji je bogat da mu imanje iznosi šest stotina akči, neka se uzme pedeset akči, ako je srednjeg stanja, neka se uzme trideset akči, ako je siromašnog stanja, neka se uzme dvadeset ili petnaest akči. Ako neko ubije čovjeka, pa na njemu ne bude izvršen „kisas“ (kazna koja odgovara počinjenom djelu), neka se uzme krvarina (kan cürmü) dvjesto akči, ako je bogat i imanje mu vrijedi šest stotina akči, sto akči, ako je srednjeg stanja, pedeset ili trideset akči, ako je siromašnog stanja. Ako bude udaren strijelom ili nožem, pa je on stariji i padne u postelju, ako je onaj koji je udario bogat da mu imanje vrijedi šest stotina akči, neka se uzme sto akči globe, ako je srednjeg stanja, neka se uzme pedeset akči, ako je siromašnog stanja neka se uzme trideset ili dvadeset i pet akči.

Ako neko ukrade gusku ili patku, neka ga kadija kazni batinanjem, pa neka se uzme na četiri batine jedna akča globe. Ako ukrade ovcu ili košnicu, neka se uzme deset akči globe. Ako neko ukrade vola, ako mu ruku ne otsjeku, ako je on bogat imanje mu iznosi šest stotina akči, nek se uzme pedeset akči, a ako je srednjeg stanja, neka se uzme trideset akči, ako je siromašnog stanja, dvadeset ili petnaest akči. Ako neko ukrade konja, neka mu ruku otsjeku; ako mu ne otsjeku, uzima se sto akči globe. Ako neko nečije žito ukrade, neka se uzme dvadeset akči globe, ako je srednjeg stanja, deset akči, ako bude siromašnog stanja,

pet akči. Ako sin od oca, ili mati od sina, ili brat od svoga brata, ili muž od svoje žene, ili žena od svoga muža nešto ukrade, neka ih sudija osudi na batinanje i neka uzme za dvije batine jednu akču. Ako neko nečije oko ili zub izbije, a namjerno ne bude izvršen „kisas“, ako bude bogat, neka se uzme sto akči globe, ako bude srednjeg stanja, pedeset, ako je siromašan, trideset ili dvadeset akči. Ako se mali dječaci potuku nema globe.

Ako neko nađe izgubljenog vola, konja ili ovcu, pa ne javi, ako bude bogat da mu imanje iznosi šest stotina akči, neka se uzme petnaest akči globe, ako je srednjeg stanja, deset akči, ako je siromašnog stanja, pet akči. Ako se javi, pa se ne nađe gospodar, neka se preda kadiji da kadija sačuva. Ako se izgubi, kada javi, nema kazne. Kako je zapovijest šerijata onako neka bude. Ako neko od nekog nasiljem uzme hljeb i drugo, neka ga kadija kazni batinanjem, a neka se uzme za dvije batine jedna akča globe.

Ako nečiji konj, vo ili kobila uđe u obrađenu njivu i načini štetu, neka se udari po pet batina za svaku glavu stoke i uzme pet akči globe. Ako krava uđe, neka bude četiri akče i četiri batine, ako tele uđe, jedna akča i jedna batina, ako ovca uđe, na dvije ovce jedna akči i jedna batina. Svinja ako uđe, na svaku svinju dvije akče neka se uzima i neka se udare dva štapa. Ali prvo neka se sudski opomenu. Pošto ih opomenu, pa ne poslušaju i ne paze na svoju stoku, koja je načinila štetu zasijanom žitu, neka ih kazne ovom globom, izbatinaju i neka im zaprijetete. Osim toga, neka naknade štetu koja je nastala. Ako blizu sela ili između sela bude žito, pa (tu) bude prolaz stoke, neka naprave takvim (njivama) ogradu.

U pogledu odredbe o svadbarini (resmi arus), svadbarina nije zavedena kao prihod, jer nije običaj da daju svadbarinu, budući da su filurdžije. U tom pogledu neka ne bude drukčije.

Neka baš niko spomenuti zakon ne prekorači. Ako ga prekorače, neka kadija obavijesti da bi oni koji prekorače bili kažnjeni. Ako kadija ne izvijesti, neka se zna da će biti uzrok velikog ukora i povod za osjetnu kaznu.